

Milel ve Nihal, 17, (1), 2019 / ISSN: 1304-5482 / e-ISSN: 2564-6478
Gönderim Tarihi: 12.01.2020 / Kabul Tarihi: 20.05.2020 / Yayın Tarihi: 30.06.2020

Mircea Eliade, **Kutsal ve Kutsal Dışı: Dinin Doğası**

Çev. Ali Berktaş (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 197 s.

Fizik-Metafizik Gerilimindeki İnsan: Mircea Eliade'nin Kutsal ve Kutsal Dışı Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme

Modern dönem Din Bilimleri alanının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilen Rumen asıllı Dinler Tarihiçisi Mircea Eliade (ö. 1986), Dinler Tarihi alanına yapmış olduğu katkılarla kendinden sonraki dönemde etkili olmuş bir isimdir. Onun özellikle "mitler", "kutsal zaman", "kutsal mekan", "arkaik insan", "ritüel" gibi antropolojik konularda sunduğu önemli katkılar kendinden sonraki Din Bilimcileri için de yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Önde gelen Dinler Tarihiçileri olan Max Müller (ö. 1900) ve Raffaele Pettazzoni (ö. 1959) gibi mitolojiyle yakından ilgilenen ve mitlerin insan zihnini anlamadaki rolüne vurgu yapan Eliade, pek çok eserinde ortaya koyduğu bilgilerle mitlere yüklenen olumsuz anlamlara karşı çıkarak ona inanan arkaik insanlar için gerçeklik boyutunu gözler önüne sermektedir.

Mircea Eliade tarafından Fransızca olarak kaleme alınan ve Fransızca aslıyla *Le sacré et le profane* (Paris: Gallimard, 1965) adlı eser, ilk olarak *Das Heilige und das Profane* (Hamburg: Rewohlt Yayınları, 1957) adıyla Almancaya ve sonrasında *The Sacred and Profane* (New York: Harcourt, Brace and Co, 1959) ismiyle iki yıl sonra İngilizceye çevrilmiştir. Eserin Türkçeye çevrilmesi ise diğer dillere nazaran daha uzun bir zaman sonra olmuştur. İlk baskı tarihinden otuz dört yıl sonra Mehmet Ali Kılıçbay tarafından *Kutsal ve Din Dışı* (Ankara: Gece Yayınları, 1991) adıyla Türkçeye çevrilen eser 2017 yılında Ali Berktaş tarafından *Kutsal ve Kutsal Dışı* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2017) adıyla çevirisi yapılarak okuyucuya sunulmuştur.

Yazarın ifadesiyle bu eser, Roma'da Dinler Tarihi kongresinde tanıştığı felsefe profesörü ve aynı zamanda *Rewohlt Deutsche*

Enzyklopadie dizisini yöneten Ernesto Grassi'nin önerisi üzerine geniş bir okuyucu kitlesine dinsel olguların fenomenolojik ve tarihsel incelemesine genel bir giriş amacıyla ele alınmıştır. İtalyan Dinler Tarihçisi Raffaele Pettazzoni'ye 1959 yılında yazdığı bir mektupta bu kitapta diğer kitaplarına nazaran pek fazla yenilik bulunmadığını belirten Eliade, ilerleyen dönemlerde kitabın on iki dile çevrilmesine duyduğu şaşkınlığı da dile getirmektedir.

"Kutsal" kavramının kullanılması hususunda kuşkusuz ilk akla gelen isim olan Alman asıllı Din Bilimcisi Rudolf Otto'nun (ö. 1937) *Das Heilige* adlı eserinden övgüyle bahseden Eliade, farklı bir bakış açısıyla Kutsal fenomenini sadece içerdiği akıldışı yanla değil tüm karmaşıklığı içinde sunmak istemesiyle özgünlüğünü ortaya koymaktadır. Tarih boyunca insanlığın hayatında en temel role sahip olan Kutsal fenomenini, Kutsal'ın varoluş hallerini ve yazarın *homo religiosus* dediği dindar insanın durumunu anlatması dolayısıyla eserin genel anlamda Din Bilimleri ve özelde Dinler Tarihi alanı için oldukça önemli bir kaynak hükmünde olduğu söylenebilir.

Genel şablon açısından bakıldığında bu kitap, ilk örnekleri Tanrılar tarafından ikame edilen hayatın her alanına yönelik davranış kalıplarını ve bunları titizlikle yerine getirmeye çalışan insanların durumunu çok geniş bir kültürel yelpaze içinde örneklerle ortaya koyması hasebiyle alana hakimiyet hissi vermektedir. Üslub yönü itibariyle ise eser, yer yer kullanılan teknik terimler -sözgelimi *imago mundi*, *axis mundi* gibi- dolayısıyla zor anlaşılır gibi görünse de yer yer parantez arasında verilen açıklamalarla bu kapalılık giderilmeye çalışılmıştır (ss. 40-56).

Giriş ve dört ana bölümden ve çeşitli alt başlıklardan oluşan eserin giriş bölümünde Kutsal'ı ele alış biçimi dolayısıyla eserin Otto'nun eserinden farkı anlatıldıktan sonra insanlık tarihinde tüm toplumlarda farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte var olan Kutsal fenomeni, onun karşıtı olan profan (kutsal dışı) kavramı ile tanımlanmaya çalışılarak dünyada iki varoluş tarzının bulunduğuna işaret edilmiştir (ss. 13-18).

"Kutsal Uzam ve Dünyanın Kutsallaştırılması" başlıklı birinci bölümde Kilise kapısı örneğiyle insanın din dışı alandan dini alana geçişini somutlaştırmaya çalışmış ve göksel bir varoluşa sahip olan

tapınakların aşkın dünyayla iletişim kurma alanları olduğuna dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte tapınakların insan zihninin alt yapısındaki kodlarına işaret eden yazar, bu yapıların Tanrısal bir dünyada yaşamak isteyen ve kendi evrenini buna göre dönüştürmeyi amaçlayan dindar insanların özlemini yansıtan yapılar olduğunu ifade etmektedir. Eliade, sonraki kitaplarında sıklıkla vurgulayacağı kozmogoni mitine bu eserinde de önemli ölçüde yer vermekte ve onu “Tanrısal tezahürün en üst biçimi” olarak tanımlamaktadır (s. 21-61).

Kozmogoninin hayatın her alanındaki yenileyici özelliğinin anlatıldığı ve “Kutsal Zaman ve Mitler” başlığını taşıyan ikinci bölümde yazar, dini ritüellerin başlangıçtaki kutsal bir hadiseyi yeniden yaşatma ve dindar insanı profan alandan Kutsal zaman ve mekana geçiren rolüne vurgu yapmaktadır (s. 63). Mitlerin arkaik insan zihninde ve hayatında işgal ettiği yerin farkında olan ve birçok kitabında bunun üzerinde duran Eliade, kitabın bu bölümünde de miti kısaca “kusursuz model”, “kutsal anlatı” olarak tanımlamakta ve onun temel işlevlerine değinmektedir. Yazar burada gerçek insan olmanın mitlerin öğrettiklerine uyarak Tanrılara öykünmeyle gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Böylece o, aslında Kutsal Kitap’ta yer alan *İmitato Dei*’nin arkaik insan zamanında da var olduğunu ortaya koymaktadır (ss. 86-97).

“Doğanın Kutsallığı ve Kozmik Din” başlıklı üçüncü bölümde yazar, kendi ifadesiyle dünyanın dindar insanın gözünde nasıl görüldüğünü ve insanın kozmos içerisindeki konumunu ele almaktadır. Çeşitli dinlerden verdiği örneklerle yazar, arkaik toplumların yanı sıra uygar toplumlarda da Tanrı fikrinin gök ile özdeşleştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu noktada Eliade’nin verdiği örnekler doğrultusunda arkaik insanın aşkın Tanrısallığın karşısında kendisinin konumunu kavraması durumu, Kur’an-ı Kerim’de devamlı surette örtük veya açık bir şekilde zikredilen Rab-kul ilişkisine benzetilebilir (ss. 104-106).

Eserin son bölümü ise Eliade’nin Din Bilimine kazandırdığı arkaik insan-modern insan kavramlarının bir anlamda hayat bulduğu yer olarak tanımlanabilir. Eliade, günümüzde hala tartışma konusu olan Din Bilimcisinin içerden (*emic*) mi dışardan (*etic*) mi gözlemci

olacağı tartışmalarına yabancı bir zihinsel evreni anlamak için içerden bakmaktan başka bir yol olmadığını söyleyerek görüşünü ortaya koymaktadır (s. 145).

Arkaik insanın hayatında önemli yere sahip olan doğum, ergenlik, evlilik, ölüm gibi birtakım geçiş ritüellerine de yer veren yazar, bu ritüeller aracılığıyla evrendeki yenilenmenin sonsuza dek süreceğini belirtmektedir. Yine bu bölümde dindar insan ile dindar olmayan modern insan mukayesesine yer verilmektedir. Buna göre dindar insan, Kutsalın varlığına inanan ve Tanrıları taklit etmekle hayatını anlamlı kılmayı hedefleyen insan iken modern insan, Kutsalı özgürlüğünün önünde engel olarak göre ve tarihin tek öznesi olarak kendini kabul eden kişi olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla dindar insan için din, insanın tüm benliğini ve hayatın tamamını kapsayan bir olgu iken modern insan için din, içi boşaltılmaya çalışılan bir kavramdır (ss. 163-181).

Bu bölümde özellikle en dikkat çeken cümlelerden biri *“Dinsizlerin çoğunun hiç haberleri olmasa da hala dinsel biçimde davrandığı”* şeklindeki ifadedir. Bu iddiasına günümüzde gerçekleştirilen yeni yıl kutlamaları, nikah ve çocuk doğumları için düzenlenen eğlenceleri örnek veren yazar, örtülü bir mitolojiyle yenilenme ritüellerinin hala devam ettiğini ifade etmektedir (ss. 181-182).

Buna ilave olarak son bölümde modern toplumların dindar olmayan insanı için önemli ve ilgi uyandıracak birtakım tespitlerde bulunmaktadır. Buna göre dindar olmayan insan için dini özümseyip anlama ve bilinçli olarak yaşama yetisi kaybolmuştur. Modern insanın bu durumunu atası Hz. Adem’in cennetten yeryüzüne indirildikten sonraki durumuna benzeten yazara göre ilk kovulduktan sonra parçalanarak bilinç düzeyine inen dindarlık, ikincisinden sonra daha da aşağı inerek bilinçaltı derinliklerine inmiş ve nihayetinde unutulmaya yüz tutmuştur (s. 189).

Sonuç olarak şunu belirtmek gerekirse eser, yazarın Dinler Tarihi için koyduğu *“dindar insanın davranışlarını ve zihinsel evrenini anlayıp başkalarını da aydınlatma”* amacını gerçekleştirme noktasında kayda değer bir öneme sahiptir. Yazarın diğer eserleriyle mukayese edildiğinde bu eser, yazarın kendisinin de ifade ettiği şekilde bazı bölümler hariç yeni şeyler ortaya koymamaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında sunulan malzeme ve bilgilerle yazarın çeşitli toplumlara yönelik deneyim ve bilgisinin hissedildiği

bu eser, Dinler Tarihi'nin yanı sıra mitoloji ve antropoloji alanına ilgi duyanlara da hitap edecek ve yol gösterecek türdedir. Nitekim "Kutsalın peşinde, onun izlerini erken dönem kültürlerden itibaren arayan bir bilim adamı" olarak tanımlanabilen Mircea Eliade, bu eseriyle insanlığın mirası olan kültürleri önemsemesi ve yakından incelemesiyle günümüz Dinler Tarihçileri için de model bir kişi olarak görülmelidir.

Duygu METE

Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi,
ORCID: 0000-0002-6261-5428.

